

МОТИВАЦІЙНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ

THE MOTIVATIONAL COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING FOR PSYCHOLOGISTS

Стаття присвячена мотивації досягнень особистості з позиції філософії, акмеології, психології. У статті зазначається, що мотивація – це комплекс зовнішніх і внутрішніх чинників, які спонукають людину до активності, визначають її межі та способи реалізації, а також задають їй напрям, спрямований на досягнення очікуваних результатів. Підкреслюється, що саме потреби формують мотиви діяльності.

Автор наголошує, що відчуття захищеності, комфорту й радості, створення позитивного мікроклімату й інтересу до творчих завдань є невід'ємними умовами для ефективного освітнього процесу й формування належної мотивації в майбутніх психологів до професійної роботи. Дослідниця підкреслює, що важливим компонентом мотивації (за концепціями Т. Еллерса, Д. Мак-Клелланда, Х. Хекхаузена) виступає прагнення до досягнень і одночасне намагання уникати невдач.

Також у статті розглядається мотивація професійної підготовки психологів як наслідок поєднання освіти та самоосвіти. Вона визначається рівнем знань, практичних умінь, досвідом, особистісними здібностями, прагненням до постійного розвитку й креативним ставленням до роботи. Доведено існування синергетичного взаємозв'язку між самоактуалізацією та компетентністю: чим вищий рівень самоефективності, тим більшою є зацікавленість у нових знаннях і діяльності, які формують досвід і професійну компетентність; зі зростанням компетентності підвищується самооцінка, отже, і самоефективність.

Підкреслюється, що потенціал професійної підготовки психологів відображає рівень розкриття сутнісних сил особистості та ціннісних орієнтацій, яких вона дотримується (усвідомлення власної позиції, засвоєння найкращих надбань людської культури й практики, підвищення соціальної відповідальності тощо). Акцентовано спрямованість майбутнього фахівця на саморозвиток, засвоєння суб'єктивного ціннісного досвіду співпраці, рефлексії, конструктивної міжособистісної взаємодії, що базується на толерантності. Для цього потрібні ґрунтовні психологічні знання та вміння застосовувати їх на практиці в різних інноваційних формах і в нових умовах виконання професійних завдань.

Ключові слова: особистість, мотивація, самоактуалізація, психолог, професійна діяльність, успіх, мотивація досягнень.

The article is devoted to the motivation of personal achievements from the perspective of philosophy, acmeology, and psychology. The article clarifies that motivation is a combination of internal and external factors that prompt a person to act, determine the limits and forms of their actions, and give them a direction focused on achieving certain goals. It has been proven that needs generate motives for activity.

The author of the article determines that feelings of comfort, security and joy, a positive microclimate and interest in creative activity are the characteristics without which effective educational activity and optimal motivation of future psychologists to engage in professional activity are impossible. The researcher notes that an important aspect of motivation (according to T. Ellers, D. McClelland, and H. Heckhausen) is the desire for success and the desire to avoid failure.

The article also reveals that the motivation for professional training of psychologists is considered as a result of professional education and self-education, characterised by the level of relevant knowledge and skills, experience, individual abilities, the desire for continuous self-improvement, and a creative approach to work. It has been proven that there is a certain synergistic relationship between self-actualisation and competence, since the higher the self-efficacy of a person, the greater their thirst for knowledge and actions that provide them with experience and competence; the greater the competence of a person, the higher their self-esteem and, consequently, their self-efficacy.

The article states that the potential of professional training of psychologists qualitatively reproduces the level of realisation of the essential forces of the personality, the system of values that it professes (the formation of a personal position, the study and reproduction of the best examples of human activity, the increase of social responsibility, etc.), reflects their focus on self-improvement, mastery of the subjective value experience of cooperation, reflection, effective interpersonal interaction based on the establishment of tolerant relations, which requires deep psychological knowledge and the ability to use it in practice in various innovative forms and in new conditions while performing their professional tasks.

Key words: personality, motivation, self-actualisation, psychologist, professional activity, success, achievement motivation.

УДК 378.015.3:005.32:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.77.1.31>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Тимченко А.А.

к.пед.н., доцент, доцент кафедри початкової освіти
Національний університет
кораблебудування імені адмірала
Макарова
ORCID ID: 0000-0002-2483-4320

Актуальність. Серед ключових чинників, що стимулюють людину до активності в різних сферах життя, провідну роль відіграють саме мотиваційні. Вони мають особливе значення і у професійній діяльності особистості. Саме мотивація визначає рівень професіоналізму, результативність та ефективність роботи.

Проблема мотивації вже тривалий час привертає увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників. Її

вивченню присвячені праці А. Альберта, Л. Безтелесної, У. Бреддіка, О. Виханського, Ф. Герцберга, С. Каверіна, Л. Карамушки, А. Карпова, Р. Кричевського, М. Мескона, Е. Молла, А. Наумова, В. Олійника й інших учених.

Навчання на спеціальності «Психологія» вимагає від студентів якісних знань з анатомії та фізіології, філософії та соціології, культурології. Водночас майбутній психолог має бути милосердним

і чуйним, володіти високим рівнем емпатії, емоційним інтелектом і креативністю. Психолог має бути нейтральним, пропонувати майбутнім клієнтам альтернативні шляхи виходу із криз, уміти підтримати й надати слушні рекомендації. Проте найголовнішою домінантою, безумовно, є мотиваційний складник професійної підготовки психологів.

Метою статті є обґрунтування ролі та сутності мотиваційних складників у професійній підготовці майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. До провідних характеристик особистості належать свобода, відповідальність і творчість. Саме вони визначають її внутрішній світ, емоційно-почуттєву сферу й водночас виконують функцію регуляторів поведінки. Ми вважаємо, що особистість – це передусім людина, яка має творчий потенціал. Абсолютною цінністю людина є від початку, однак спершу лише в потенційному вимірі. З розвитком історії вона утверджується як абсолютна цінність у реальному сенсі. Звідси випливає, що самореалізація все частіше виявляється саме у професійній сфері чи в її окремих проявах.

Зарубіжні психологи здебільшого переконані, що сутність особистості найповніше розкривається у процесі соціальної взаємодії та широкого міжособистісного спілкування. Життя індивіда неможливо уявити без комунікації – як внутрішньої (із самим собою), так і зовнішньої (з іншими). Саме тому формування мотиваційної сфери у структурі особистості відіграє ключову роль у досягненні нею значущих результатів.

У філософському аспекті Г. Олпорт наголошував: «Особистість визначається основними життєвими цілями, які надають сенсу її існуванню та спрямовують поведінку; сталі цілі забезпечують стійкість до негативних впливів і допомагають долати труднощі» [1, с. 75].

Ми поділяємо цю думку, оскільки переконані: людина не лише живе, але й здатна оцінювати своє життя загалом і власне зокрема. Сенс буття виступає фундаментальним атрибутом особистості. Він не сумісний з егоізмом чи відмовою від відповідальності перед світом та іншими людьми. Якщо ж життєві інтереси зводяться лише до власної персони, сенс втрачається, настає відчуття порожнечі й песимізму. Чим ширші зв'язки особистості з іншими людьми та суспільством, тим повніше її існування. Як слушно відзначав А. Ейнштейн, людина, що не відчуває сенсу життя, є не лише нещасливою, але й малоенергійною [6, с. 33].

Отже, сенс життя знаходить вираження у світогляді. Кожна людина повинна мати власну мету, до якої прагне. «Той, хто має для чого жити, витримає майже будь-які умови», – зазначав Ф. Ніцше [6, с. 89]. Тобто чим більше людина сприймає життя як шлях до реалізації поставлених завдань, тим цікавішим воно для неї є.

Значним чинником смисловиттєвої сфери виступає рівень домагань у професійній діяльності, де кожен проявляє власну унікальність.

І. Бех стверджує, що особистість може розвиватися лише самостійно. Усе здобуте нею проходить крізь призму індивідуальної своєрідності, а тому ніхто не здатен «створити» чи «сформувати» її зовні. Можна лише активізувати власну активність і діяльність людини [2, с. 43].

У процесі досліджень мотивації досягнень зарубіжні науковці (Т. Еллерс, Д. Мак-Клелланд, Х. Хекхаузен) виокремили дві незалежні тенденції: прагнення до успіху й прагнення уникнути поразки. Завдяки експериментам вони дійшли висновку, що «результативність діяльності людини визначається трьома факторами: силою мотивації (прагненням до успіху), наявністю цінностей досягнення в системі цінностей особистості й оволодінням необхідними знаннями й уміннями» [1].

Щоб краще зрозуміти сутність поняття «мотивація», звернемося до його походження. Уперше цей термін застосував А. Шопенгауер, пояснюючи причини поведінки людини. Він зазначав: «Мотиви – це причини, видимі зсередини», адже кожен із нас, коли ухвалює рішення, відчуває їх як внутрішню волю, яка проявляється в учинках і діях [7, с. 16]. У загальному сенсі мотивація трактується як «сила, стимул чи вплив», що спонукає особистість або її організм діяти та реагувати.

Визначати мотивацію – означає з'ясувати, яким чином людина сприймає навколишню дійсність та власну роль у ній, як внутрішньо вибудовує ситуацію, які має потреби, цілі, ціннісні орієнтири, особливості мислення й сприйняття, емоційні стани тощо. Мотиваційна сфера особистості є складним явищем, пов'язаним насамперед із багатогранністю психічної організації та перебігом психічних процесів, що впливають на всі прояви активності індивіда. Водночас вони не завжди безпосередньо відображаються у зовнішньо спостережуваних учинках, а часто існують у формі внутрішніх переживань, мисленнєвих актів, ухвалення рішень, окремих моделей поведінки чи навіть бездіяльності.

Людська природа поєднує в собі суперечності, тому мотиви діяльності нерідко виглядають нелогічними або цілковито ірраціональними. Водночас індивід є соціальною істотою із власними потребами, особистісно-психологічними характеристиками, настановами, ціннісними орієнтаціями та світоглядом. Усі ці складники суттєво впливають на природу мотивації досягнень. З погляду психології мотивація постає ключем до глибшого розуміння особистості, її внутрішнього світу й емоційного супроводу, що виникає на шляху до поставленої мети. Водночас мотивація розглядається і як процес, який пояснює актуальну поведінку людини.

У сучасному тлумачному психологічному словнику мотивація визначається як «процес спонукання індивіда до виконання певних дій чи вчинків, що є складним актом, який передбачає аналіз та оцінку можливих варіантів вибору й ухвалення рішень» [8, с. 91].

Уважаємо вдалою і слушною для нашого дослідження теорію мотивації німецького психолога

Х. Хекхаузена, який наголосив, що «мотиви формуються у процесі індивідуального розвитку як стійкі оцінювальні диспозиції, тому в різних людей можливі різні ієрархії мотивів, але поведінка мотивується найсильнішими, тобто смислоутворювальними» [7]. Варто наголосити, що на різних вікових етапах розвитку особистості домінують різні мотиви. Отже, домінування одних мотивів над іншими зумовлює спрямованість особистості.

На думку американського дослідника Дж. Аткинсона, рівень мотивації визначається трьома основними чинниками:

- активізацією базових мотивів чи потреб;
- особистісними очікуваннями щодо досягнення успіху;
- привабливістю та значущістю поставлених цілей [4, с. 34].

Проблематика професійної мотивації особистості охоплює опис її структури, механізмів і динаміки функціонування мотивації досягнення. Це явище як мотиваційно-сміслові утворення виявляється у спрямованості на результат і успіх, у вірі людини у власні сили, в усвідомленні значущості будь-якої діяльності, у наполегливості на шляху до мети, здатності до самокритики та самостійності [4, с. 44].

Мотивація досягнень сприяє реалістичному визначенню цілей, підтримує надію на позитивний результат, стимулює постійне самовдосконалення та підвищення ефективності праці завдяки розвитку пізнавальної активності та зростанню працездатності. Відомо, що життєві результати людини лише на 20–30% залежать від рівня інтелекту, тоді як 70–80% зумовлені мотивами, які регулюють її поведінку [5].

Концепт «мотивація досягнень» уперше був уведений Г. Мюрреєм, який визначав його як «узагальнену потребу», що виявляється у прагненні спрямовувати зусилля на досягнення мети. Учений наголошував, що йдеться саме про процес: одні індивіди наполегливо рухаються до результату, інколи навіть за допомогою сумнівних чи негуманних засобів, тоді як інші постійно вагаються та втрачають можливості [5, с. 89]. У цьому контексті доречно згадати поняття «каузальної атрибуції» – висновків людини щодо причин власних чи чужих учинків, які пояснюють як успіхи, так і невдачі.

Серед провідних концепцій вивчення мотивації традиційно виокремлюють три підходи:

- традиційну модель (мотивація як мета);
- модель «Школи людських відносин»;
- модель «Школи людських ресурсів».

Ми поділяємо позицію Е. Десі, який уважає, що важливим різновидом мотивації, необхідної для гармонійного розвитку особистості, є внутрішня мотивація [9]. І це справді так, адже саме внутрішня мотивація виступає основним рушієм процесу самоактуалізації. Не менш значущою для розуміння сутності мотиваційних процесів є Піраміда потреб А. Маслоу. Очевидно, що лише та особистість, яка має високий рівень внутрішньої

мотивації, здатна до повноцінного саморозвитку та вдосконалення власного образу «Я». У кожної людини існують різні способи реалізації «Я-образу», різні стратегії засвоєння дійсності шляхом віднесення її до себе як до джерела активності.

У цьому контексті варто зазначити, що самосвідомість – відносно пізній продукт розвитку свідомості. Учені виокремлюють низку щаблів розвитку індивіда – від «наївного невідання щодо себе до поглибленого самопізнання, саморозвитку й самооцінки». Структурне ядро самосвідомості – ціннісні орієнтації, які формуються на різних етапах онтогенезу й спрямовують структурні ланки самосвідомості. Позитивним моментом загальної концепції мотивації є спроба розглядати становлення «образу-Я» як цілісності, визначення зв'язку «образу-Я» із ціннісними орієнтаціями (які, щоправда, розглядаються тільки в ментальному аспекті).

Мотивація досягнень, подібно до творчого процесу, посилюється в умовах психологічного комфорту, підтримки та позитивних емоційних стимулів (за концепцією Е. Берна). Справді, людині складно прагнути до самореалізації та відчувати впевненість, якщо немає відчуття безпеки. Американський психолог А. Маслоу у своїй мотиваційній теорії наголошував, що потреба в безпеці належить до базових людських потреб. Дружній атмосфери, відкрите спілкування без упереджень, чітко встановлені вимоги та високий рівень зацікавленості у професійній діяльності сприяють створенню захищеного освітнього простору та посилюють його охоронну функцію [4].

Загалом проблема мотивації досягнень у професійній сфері й досі залишається не досить розробленою, хоча сучасне суспільство гостро потребує спеціалістів, які здатні адекватно оцінювати власні можливості, бути впевненими у формуванні й досягненні цілей, ефективно реалізовувати їх у професійній діяльності.

У численних наукових працях, присвячених вивченню структури та складників професійної мотивації, як базових чинників для визначення конструктивних або компенсаційно-конструктивних характеристик майбутнього психолога, особлива увага приділяється феномену професійної самоефективності. Від часу формування цієї концепції А. Бандурою подальші дослідники конкретизували її зміст і прояви, розглядаючи крізь категорії самоконтролю, самовизначення, компетентності й здібностей (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, А. Брушлинський, Ж. Вірна, Ю. Козелецький, Т. Титаренко й інші). Важливо наголосити, що самоефективність є вагомим чинником успішності психолога, оскільки безпосередньо впливає на його професійну реалізацію [7, с. 52].

Цінним для нашого дослідження є також сучасний феномен професійного самоздійснення психолога, який розробляли В. Ключко й О. Кокун. Професійне самоздійснення визначають як одну з «найсуттєвіших форм життєвої реалізації, що виражається у високому рівні розкриття потен-

ціалу психолога, розвитку його кваліфікації та широкому застосуванню професійних напрацювань іншими фахівцями» [4]. Його показниками є: постійна потреба у професійному зростанні, максимальна реалізація особистісного потенціалу, досягнення визначених професійних цілей, відчуття задоволення від власних результатів, креативність у роботі та формування індивідуального «життєво-професійного досвіду» [3].

Близьким нам видається підхід А. Бандури, автора соціально-когнітивної теорії особистості й представника необіхевіоризму. Він підкреслював, що класична формула $S = R$ ефективно відображає поведінку людини, яку можна пояснити через соціальні ситуації, що її викликають та підкріплюють наслідками. Відповідно до його теорії та принципу детермінізму, діяльність людини визначається постійною взаємодією її поведінки, когнітивної сфери та середовища [3, с. 31].

Дослідження А. Бандури довели, що людська поведінка спрямовується і регулюється відчуттям відповідності власним стандартам. Учений зазначав, що люди з високою оцінкою особистої ефективності менше схильні до надмірного контролю за собою і оточенням та водночас досягають більших успіхів у спілкуванні й професійній кар'єрі.

Навпаки, низький рівень самоефективності формує пасивність, труднощі в подоланні перешкод і слабкий вплив на інших. Окрім того, і дорослі, і діти з відчуттям високої самоефективності вирізняються стійкістю до стресу, продуктивністю та оптимізмом.

Якщо застосувати ці висновки до мотивації майбутніх психологів, можна простежити закономірність: чимало з них, за допомогою використання власних знань та навичок не завжди етично, схильні до маніпуляцій. Це свідчить про низьку самооцінку власної ефективності або наявність «афекту неадекватності», що виявляється у взаємодії психолог – клієнт.

На нашу думку, сприяти мотивації майбутніх психологів може написання індивідуальних творів на такі теми:

1. «Який Я? Хто Я? Мої позитивні риси».
2. «Самохарактеристика».
3. «Як до мене ставляться інші. Чому саме так?».

Також одним із методів розвитку мотивації психологів є складання програми самовиховання за такою схемою (див. табл. 1).

Цікавим методом розвитку мотивації у студентів-психологів є складання стратегічного плану

Таблиця 1

Фактори, що стимулюють до розвитку	Мої професійні риси	Що сформовано	Що потрібно сформувати	Правила, вправи з формування рис і вмінь	Труднощі у професійній діяльності

життя, малювання мандали, робота з методом вільних асоціацій, метафорами та притчами.

Висновки. Отже, основою мотивації досягнень виступає індивідуальне уявлення людини про власне «Я», система ціннісних орієнтацій і особистісних смислів, а також прийняття внутрішньої позиції дорослої особистості, яка виявляється у прагненні до самоактуалізації та самореалізації. Це забезпечує розвиток уміння формувати психологічну перспективу та здатність конструювати життєві плани. Ключовим механізмом професійної мотивації варто вважати рефлексію, що постає як інтегральна здібність, включена до когнітивної підструктури психіки, і виконує регулятивну роль у функціонуванні всієї мотиваційної системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі : колективна монографія / за заг. ред. В. Кравця, Г. Мешко. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 310 с.
2. Бех І. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ ; Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
3. Балл Г. Категорія гармонії в аналізі проблем освіти. Педагогічна майстерність академіка Івана

Зязюна : збірник наукових праць / гол. редкол. Н. Ничкало. Київ : Богданова А.М., 2017. С. 114–120.

4. Кокун О. Професійне самоздійснення особистості: змістовні та емпіричні аспекти. *Особистість у сучасному світі* : матеріали III Всеукраїнського психологічного конгресу з міжнародною участю. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. С. 394–398.

5. Кревська О. Самоефективність як одна з основ мотивації політичної компетентності особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2016. Вип. 5. Т. 1. С. 86–91.

6. Кремень В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції. Київ : Книга, 2005. 528 с.

7. Лютко О. Запровадження мотиваційного менеджменту в закладі освіти. Рівне : РОІППО, 2018. 180 с.

8. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

9. Deci E.L. Intrinsic motivation and self-determination in human behavior / E.L. Deci, R.M. Ryan ; University of Rochester. Rochester ; New York : Plenum Press, 1985. 375 p.

Стаття надійшла у редакцію: 12.09.2025

Стаття прийнята: 25.09.2025

Опубліковано: 17.11.2025